

☸ **שם המחקר:** בין חילון לדתיות בישראל: הבדלים בין המלצותיהם של עובדים סוציאליים מוסלמים

ואימאמים בסוגיות של נישואין/גירושין ומשמורת ילדים הנוגעות לאנשים עם מוגבלות שכלית או

מחלת נפש

☸ **שנה:** 2020

☸ **מס' קטלוגי:** 890-175-2019

☸ **שם החוקר:** לינה בדראן בהנחיית: פרופ' אריק רימרמן

☸ **רשות המחקר:** בית ספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה

תקציר המחקר:

עבודת גמר זו לתואר שלישי (דוקטורט) נערכה בסיוע מלגה מקרן שלם.

במהלך העשור האחרון, עוברת החברה הערבית בישראל תהליך של מעבר מחברה קולקטיבית מסורתית לחברה מערבית יותר שבמרכזה המשפחה הגרעינית. שינוי זה כרוך גם בעליה במספר המשכילים ובשיעור הנשים שיוצאות לשוק העבודה, דבר שבתורו מרחיב את הפערים הסוציאקונומיים בחברה זו. שלושת השינויים הללו באים לידי ביטוי בנורמות, בערכים ובמבנה של החברה. הם באים לידי ביטוי בקיומם של מתחים בין כוחות שמנסים למערב ואלה שמנסים לשמור על אורח החיים הקיים (וייזר ורייטר, 2010). למרות מתח זה, ניכרת עדיין השפעת המסורת על התושבים ביישובים הערביים בארץ (ג'ראייסי, 2013) למרות שהחברה הערבית היא דינמית ומשתנה היא עדיין מתייחסת לבעיות נפשיות של אנשים באספקלריה דתית ומסורתית, לרבות דרכי התמודדות וטיפול. עובדים סוציאליים מוסלמים בתחום הבריאות חייבים להתחשב בהיבטים דתיים ומסורתיים בטיפול בבעיות נפשיות ומוגבלויות, ובכלל זה העובדה שחלק ניכר מהמטופלים מייחס מחלות נפש או בעיות חברתיות לכוחות על-טבעיים, כמו שטן, שדים ורוחות, כישופים וגלגול נשמות (אל קרינאווי, 1999, 2002).

המחקר הנוכחי בוחן את המלצותיהם של עובדים סוציאליים מוסלמים ואימאמים בישראל בנושאי גירושין או נישואין ומשמורת ילדים הקשורים לבני זוג שאחד מהם לוקה במוגבלות שכלית או במחלת נפש. למחקר ארבע מטרות מרכזיות. המטרה הראשונה היא לבחון את ההבדלים בין המלצותיהם של עובדים סוציאליים מוסלמים ואימאמים. המטרה השנייה היא לבדוק את הזיקה בין מידת הדתיות של העובדים הסוציאליים המוסלמים להמלצותיהם. המטרה השלישית היא לגלות האם לנטייתם של עובדים סוציאליים להמלצות דתיות זיקה להקשרו של המקרה המסוים. האם כאשר מדובר בסוגיית נישואין/גירושין הנשקלת בבית הדין השרעי, נטיית העובדים הסוציאליים תהיה לאמץ המלצות דתיות? ומאידך, האם כאשר המקרה כרוך במשמורת ילדים, הזירה המקצועית של רווחה סוציאלית, הנטייה של העובד הסוציאלי תהיה פחות דתית? לבסוף, המטרה הרביעית היא לבחון את מידת הזיקה בין המשתנים ברמת תיאורי המקרים (vignettes) לבין הנטייה להמלצה דתית, הן בקרב האימאמים והן בקרב העובדים הסוציאליים.

המסגרת התיאורטית של המחקר התבססה על תיאוריית ההבניה החברתית של ברגר ולקמן (Berger & Luckman, 1969). ברגר (Berger, 1969) סבר בתחילה שדת ואמונה מאבדות את השפעתן בחברה בשל תהליך החילון הפוקד את העולם המערבי. עם זאת, בשנת 1999 הוא עדכן את התזה שלו ואימץ גישה פלורליסטית יותר, בה מתקיימים בו זמנית ביטויים של חילון ודת (Berger, 1999). לתזה זו רלבנטיות לשאלת

המחקר המרכזי: האם עובדים סוציאליים מוסלמים שוקלים את ההיבט הדתי או המקצועי בהמלצותיהם בסוגיות נישואין/גירושין ומשמורת ילדים של בני זוג עם מוגבלות שכלית או מחלת נפש? הציפייה היא שבנושאי נישואין/גירושין תהיה השפעה רבה לבית הדין השרעי (סמכות דתית) ובמשמורת ילדים יהיה משקל רב יותר לשיקולים מקצועיים.

אוכלוסיית המחקר כללה למעשה את רוב (138) העובדים הסוציאליים המוסלמים המועסקים במשרה תקנית ב-11 מחלקות לשירותים חברתיים במשולש הצפוני. כמו כן היא כללה את מרבית האימאמים (48) המועסקים על ידי משרד הפנים ופועלים ביישובים במשולש הצפוני. שאלון המחקר כלל את המרכיבים הבאים: נתונים דמוגרפיים, נתוני תעסוקה, נתונים הקשורים למשפחה המורחבת, שאלון לבדיקת רמת הדתיות של העובד/ת הסוציאלית/ת על סמך מדד הדת של אוניברסיטת דיוק (DUREL; Koenig & Büssing, 2010), ושאלון תיאורי מקרים שנבנה על ידי החוקרת על סמך פסיקות של בתי הדין השרעיים בארץ, תוך התאמתן למחקר השאלון כלל 25 תיאורי מקרים (10 רלוונטיים לנישואין/גירושין ו-15 למשמורת ילדים). משתני המחקר חולקו לשתי קבוצות: (1) משתנים הקשורים בסיווג הנבדקים, קרי עובדים סוציאליים מוסלמים ואימאמים, ורמת הדתיות של העובד הסוציאלי; (2) משתנים בזיקה לתיאורי המקרים – סוג מוגבלות (שכלי/נפשי), סוגיה (נישואין/גירושין ומשמורת ילדים), מגדר האדם בעל המוגבלות, דתיות/מסורתיות משפחת האדם בעל המוגבלות ונטייה להמלצה דתית. בבניית מודל המחקר על פי המשתנים שעלו מתיאורי המקרים נעשה שימוש באלגוריתם CHAID (Chi-squared Automatic Interaction Detector) באמצעות תוכנת SPSS 22.0. אלגוריתם CHAID הורץ על קובץ הנתונים של תיאורי המקרים שכלל 4650 תיאורי מקרים. השימוש ב-CHAID נעשה בשל היותם של המשתנים שמיים (לא-פרמטריים).

הממצא המרכזי של המחקר התייחס לדתיותה של המשפחה כפי שעולה מתוך תיאורי המקרים. כאשר צוין במפורש כי המשפחה היא דתית או שומרת מצוות היא זכתה לתשומת לב מיוחדת בהמלצותיהם של העובדים הסוציאליים המוסלמים והאימאמים. באופן כללי, העובדים הסוציאליים המוסלמים נטו להמלצה דתית כאשר אוזכר במפורש שמשפחתו של האדם עם מוגבלות שכלית או מחלת נפש היא דתית. אותה תוצאה התקבלה בנייתו הכללי של האימאמים. מאידך, בנייתו המלצות העובדים הסוציאליים המוסלמים לגבי מוגבלות שכלית נמצא שסוג הסוגיה (נישואין, גירושין ומשמורת ילדים) היה רלבנטי להמלצות ולא דווקא מידת הדתיות של המשפחה. בנייתו השוואתי בין עובדים סוציאליים מוסלמים ואימאמים לגבי הנטייה להמלצות דתיות נמצא שאכן אימאמים נטו להמלצות דתיות יותר מאשר עובדים סוציאליים. נמצא שרמת הדתיות של העובדים הסוציאליים לא התקשרה לנטייה להמלצה דתית. יתכן שעובדים סוציאליים מתחשבים בהמלצותיהם בערכי העבודה הסוציאלית ובשיקולים מקצועיים יותר מאשר במידת דתיותם. עדות לאי-שיפוטיות של העובדים הסוציאליים בהמלצותיהם נצפתה גם בנטייתם להתחשב בעובדה שמשפחת האדם עם מוגבלות היא דתית בסוגיית נישואין/גירושין. מאידך, במשמורת ילדים הם הרגישו פחות מחויבים להמלצות דתיות והרשו לעצמם להכריע בהתאם אמות מידה מקצועיות גם שמשפחת האדם עם מוגבלות או מחלת נפש הייתה דתית.

מחקרים עתידיים צריכים להתמקד בהמלצותיהם של אנשי המקצוע המוסלמים בנושאי מוגבלות בהקשר המשפחתי בחברה הערבית בעידן של תמורות משמעותיות לאורך הציר שבין חילון לדת ומסורת. מבחינה מעשית, תומכים ממצאי המחקר בחשיבות העלאת המודעות בקרב אנשי האקדמיה וקובעי המדיניות לכך שלמרות המגמות המעודדות מודרניזציה וחילון, אין להתעלם מחשיבות הדת והמסורת בגיבוש המלצות מקצועיות.

מלות מפתח: חילון, דת, עובדים סוציאליים מוסלמים, אימאמים, מוגבלות שכלית, מחלות נפש, משמורת ילדים, נישואין, גירושין

- [לפריט המלא](#)
- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)